

Mükelleflerin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkinin Analizi

Ali ÇELİKKAYA
acelikka@ogu.edu.tr

Hüseyin GÜRBÜZ
hgurbuz@ogu.edu.tr

Analyzing the Relationship among Variables That Affect the Behavior of Taxpayer against Tax

Abstract

Taxpayer's attitudes and behaviors play an important role in fulfillment of tax liabilities. This study examines the significant relations between taxpayer's attitudes and behaviors and age, sexuality, education, audit frequency, and amnesty. Findings reveal important insights in addressing tax evasion. The research uses chi square analyses in exploring 1750 responses collected through a questionnaire. The researchers have collected data through a survey containing 48 questions. A representative Turkish city, Eskişehir, and random sampling have been chosen for data collection. Findings have been reported in related tables and figures. The results have revealed the factors and the ways they influence the compliance of taxpayers in Turkey. The findings have also been used to recommend necessary changes in Turkish Tax Law.

Key Words : Taxpayer's Attitudes and Behaviors, Tax Evasion, Chi Square Analyses.

JEL Classification Codes : H24, H26, C42, C39.

Özet

Vergi yükümlülüğünün yerine getirilmesinde mükelleflerin tutum ve davranışlarının büyük önemi vardır. Bu çalışmada, mükelleflerin tutum ve davranışları ile “yaş”, “cinsiyet”, “eğitim”, “denetim” ve “af” gibi değişkenler arasındaki “anlamlı” bir takım ilişkileri ortaya konmuştur. Ulaşılan sonuçlar vergi kaçakçılığı ile mücadele açısından önemli ipuçları içermektedir. Çalışmada 1750 adet verinin χ^2 (Ki-kare) analizi sonuçları yer almaktadır. Veriler, toplam 48 soru ve iki bölümden oluşan bir anket çalışmasına dayanmaktadır. Hedef kitle olarak Eskişehir ilinde ikamet eden ve gerçek usulde vergilendirilen gelir vergisi mükellefleri seçilmiş ve söz konusu mükelleflerle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bu kadar yüksek sayıya ulaşılmasında mali konularda eğitilmiş öğrenci anketörlerden de büyük yardım alınmıştır. Elde edilen bulgular tablo ve grafikler halinde gösterilmiş olup Türk Vergi Sistemini iyileştirilmesine yönelik somut öneriler getirmektedir.

Anahtar Sözcükler : Mükellefin Tutum Ve Davranışları, Vergi Kaçakçılığı, χ^2 Analizi.

Acknowledgement

The *Abstract* of this paper is also being printed in “The Proceedings” book of 2nd International Symposium on Public Finance: Recent Fiscal Problems in Transitional Economies which was held by the Public Finance Department of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Kyrgyzstan – Turkey MANAS University, on October 24-27, 2007.

Beyan

Kırgızistan-Türkiye MANAS Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü tarafından 24–27 Ekim 2007 tarihleri arasında Bişkek’te düzenlenen 2. Uluslararası Kamu Maliyesi Sempozyumunda sunulan aynı başlıklı çalışmanın özeti “The Proceedings” kitabında ayrıca basılmıştır.

1. Giriş

Vergi gibi cebri bir yükümlülüğün yerine getirilmesinde idarenin uygulamaları kadar mükelleflerin tutum ve davranışları da büyük önem arz etmektedir. Bir başka deyişle, vergi kaçakçılığı ile mücadelede, mükelleflerin vergiye karşı tepkilerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Vergi kaçırma eğilimi, mükelleflerin yaşlarına, cinsiyetlerine, eğitim durumlarına, denetlenme sıklığına, af beklentilerine ve daha birçok faktöre göre değişmektedir¹. Bu çalışmada, mükelleflerin tutum ve davranışları ile yaş, cinsiyet, eğitim, gibi kişisel, denetim ve af gibi idari değişkenler arasındaki “anlamlı” bir takım ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular devletin vergi kaybının azaltılması ve vergi kaçakçılığı ile mücadelede başarı sağlanabilmesi açısından önemli ipuçları içermektedir.

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ankete katılan mükelleflerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, ... vb.) ve vergiye karşı tutum ve davranışlarını yansıtan (faaliyet yılı, vergi denetimi geçirme sıklığı, af beklentisi gibi) 19 adet kapalı uçlu soru yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise, mükelleflerin beyanda bulunurken göz önünde bulundukları faktörler ile söz konusu faktörlerin mükelleflerin beyanlarını ne yönde etkilediğini ölçmeye yönelik 29 adet soru yer almaktadır. Anket 5'li likert tipinde (kesinlikle katılıyorum:5, ..., kesinlikle katılmıyorum:1) hazırlanmış ve analizlerde SPSS paket programı kullanılmıştır.

Ankete katılan vergi mükellefleri Eskişehir ilindeki mükellefler arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Bu çalışma tarafımızdan hazırlanan ve daha önce de benzer çalışmalarda kullanılmış olan anket sorularına verilen toplam 1750 adet cevabın², χ^2 (Ki-kare) analizi sonuçlarını yansıtmaktadır³. Bunun için aşağıda öncelikle hedef kitleye ilişkin bilgiler verilecek ardından ise söz konusu kitlenin vergiye karşı davranışlarını belirleyen ve yukarıda sıralamış olduğumuz değişkenler arasındaki anlamlı ilişkiler ortaya konmaya çalışılacaktır.

¹ *Mükelleflerin vergiye karşı gönüllü uyumunu etkileyen faktörler hakkında geniş bilgi ve bu konuda daha önce yapılmış çeşitli çalışmalar için bkz., (James, Erard ve Feinstein, 1998: 818-861; Çelikkaya, 2002: www.e-akademi.org; Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004: 204-254; Çoban ve Sezgin, 2004: 776-792; Gerçek ve Yüce, 1998; Kolçak, 2000; Muter, Sakınç ve Çelebi, 1993.*

² *Bu kadar yüksek sayıya ulaşılmasında bizzat yüz yüze görüşmelerin yanı sıra mali konularda eğitimli öğrenci anketörlerden de büyük yardım alınmıştır. Anket soruları ve frekans dağılımlarının yayınlandığı kaynak için bkz., (Çelikkaya ve Gürbüz, 2006: 135-139).*

³ χ^2 testinin esası, gözlenen(gerçek) ve beklenen(teorik) durumlar arasındaki farkın rassal nedenlerden meydana gelip gelmediğine karar verebilmek için, gözlenen(gerçek) frekanslarla, teorik (beklenen) frekanslar arasında karşılaştırma yapmaktır. Ki-kare testi ile iki veya daha fazla değişken grubu arasında bağımsızlık olup olmadığı (ilişki bulunup bulunmadığı) incelenir. Bkz. (Bülbül, 2001: 265).

2. Hedef Kitle ve Özellikleri

- Çalışma, Eskişehir ilindeki gerçek usulde vergilendirilen gelir vergisi mükelleflerini kapsamaktadır. Söz konusu mükelleflerin ise çoğunluğunu orta gelir düzeyine sahip tüccar ve serbest meslek erbapları oluşturmaktadır. Mükelleflerin ortalama faaliyet süresi beş ile 20 yıl ve üstü olarak değişmektedir.

Tablo: 1
Mükelleflerin Meslek ve Gelir Grupları İtibariyle Dağılımı

Meslek	Frekans	Yüzde
Tüccar	1262	72,1
Serbest Meslek Erbabı	366	20,9
Çiftçi	40	2,3
Gayrimenkul Sahibi	42	2,4
Menkul Sermaye İradı Sahibi	40	2,3
Toplam	1750	100
Gelir Düzeyi	Frekans	Yüzde
0-6.000.- YTL	406	23,2
6.000-15.000.- YTL	586	33,5
15.000-30.000.- YTL	450	25,7
30.000-78.000.- YTL	227	13,0
78.000.- YTL'den fazla	81	4,6
Toplam	1750	100
Faaliyet Yılı	Frekans	Yüzde
1-5	498	28,5
5-10	473	27,0
10-20	492	28,1
20 ve daha fazla	287	16,4
Toplam	1750	100

- Hedef kitlenin yaklaşık %90'ını 21-50 yaş aralığındaki mükellefler, kalanını ise 51 ve üstü olanlar oluşturmaktadır.

Tablo: 2
Mükelleflerin Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı

Yaş	Frekans	Yüzde
21-30	485	27,7
31-40	564	32,2
41-50	482	27,5
51 ve üstü	219	12,5
Toplam	1750	100

- Türkiye'deki manzarayı da yansıtır nitelikte olarak erkek mükellefler, toplam mükelleflerin yaklaşık %85'ini temsil etmektedir.

Tablo: 3
Mükelleflerin Cinsiyet İtibariyle Dağılımı

Cins	Frekans	Yüzde
Kadın	272	15,5
Erkek	1477	84,4
Toplam	1750	100

- Mükelleflerin büyük çoğunluğu evlidir. Evlilerin toplam içerisindeki oranı %70'dir. Aynı zamanda evli mükelleflerin büyük çoğunluğu çocuksuz ya da (1-2) çocuğa sahiptir. Çok çocuklu olanların (3 ve üstü) toplam içindeki oranı %26'dır.

Tablo: 4
Mükelleflerin Medeni Durumu ve Sahip Oldukları Çocuk Sayıları

Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Evli	1223	69,9
Bekâr	448	25,6
Boşanmış	63	3,6
Eşinden Ayrı Yaşıyor	16	,9
Toplam	1750	100
Çocuk Sayısı	Frekans	Yüzde
Yok	551	31,5
1 veya 2	745	42,6
3 veya 4	414	23,7
5 ve Üstü	40	2,3
Toplam	1750	100

- Mükelleflerin çoğunluğu ilköğretim mezunudur. Üniversite mezunları toplam sayının %40'ını temsil etmektedir.

Tablo: 5
Mükelleflerin Eğitim Durumları İtibariyle Dağılımı

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
İlk Öğretim	455	26,0
Lise	588	33,6
Lisans	655	37,4
Lisans Üstü	52	3,0
Toplam	1750	100

3. Analiz ve Bulgular

3.1. Yaş

Mükelleflerin yaşları ile “**adil dağılım**”, “**af**”, “**denetim**”, “**cezalar**”, “**verginin toplanması**” düşünceleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu farklılıklar aşağıda özetlenmiştir.

1. Mükelleflerin %95,4’ü vergi yükünün adil dağılmadığı⁴ %4,6 sı ise tam tersini düşünmektedir. 21–30 yaş grubu ile 51 ve üstü yaş grubunda gelir dağılımının adil olduğu düşüncesi genel ortalamanın üstünde olup sırasıyla %6,4 ve %5,9’dur. 41–50 yaş grubunda ise tam tersine %2,3’ile ortalamanın altında gerçekleşmiştir. Ortalamayı tutturana tek yaş grubu ise 31–40 yaş grubudur. Bu durumu aşağıdaki tablo ve grafikten de görmek mümkündür.

Tablo: 6
Yaşa Göre Vergi Yükünün Adil Dağıldığını Düşünüyor musunuz Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

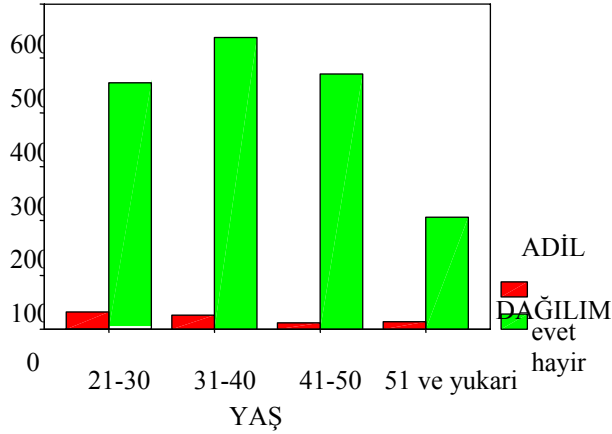
Çapraz Tablo

		ADİL DAĞILIM		Toplam
		evet	hayır	
YAŞ	21-30	31	454	485
	31-40	26	538	564
	41-50	11	471	482
	51 ve yukarı	13	206	219
	Toplam	81	1669	1750

$$\chi^2 = 10.276, \quad \alpha = 0.05, \quad \text{sd:} 3 \quad p=0,016$$

⁴ (ADİL DAĞILIM): Vergi yükünün adil dağıldığını düşünüyor musunuz? Soru ifadesinin kısaltmasıdır.

Şekil: 1
Yaşa Göre Vergi Yükünün Adil Dağıldığını Düşünüyor musunuz
Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

2. Mükelleflerin yarısına yakını (%47,5) affa⁵ karşı olduklarını beyan etmişlerdir. Yaş grupları içerisinde en fazla affa karşı olanlar %59,4 ile 51 yaş ve üstüdür. Onu %46,9 ile 41-50 yaş grubu takip etmiştir. Daha sonra %31,3 ile 31-40 yaş grubu ve %26,0 ile 21-30 yaş grubu gelmektedir. Bir başka deyişle yaş ilerledikçe affa karşı olma düşüncesi de paralel olarak artmaktadır. Yaşlılar gençlere oranla affa daha fazla karşıdır. 5 yılda bir af beklentisi ise özellikle gençler arasında çok daha yaygındır.

⁵ (AF ARA LI ĞI): Vergi Affının hangi aralıkta olmasını istersiniz? Soru ifadesinin kısaltmasıdır.

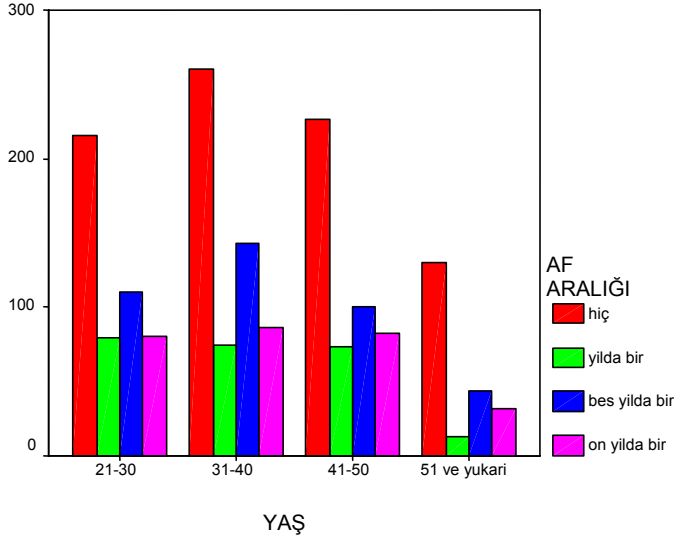
Tablo: 7
Yaşa Göre Af Aralığı Ne kadar olmalıdır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Çapraz Tablo

		AF ARALIĞI				Toplam
		hiç	yilda bir	bes yilda bir	on yilda bir	
YAŞ	21-30	216	79	110	80	485
	31-40	260	75	143	86	564
	41-50	226	74	100	82	482
	51 ve yukari	130	13	44	32	219
Toplam		832	241	397	280	1750

$$\chi^2 = 24.673, \quad \alpha = 0.05, \quad sd:9 \quad p=0,003$$

Şekil: 2
Yaşa Göre Af Aralığı Ne Kadar Olmalıdır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

3. Mükelleflerin %64,6'sı vergi aflarının düşük beyanda bulunma eğilimini arttıracığı düşüncesine sahiptir⁶. Bir başka ifadeyle mükelleflerin büyük bir kısmının af ile ilgili düşünceleri olumsuzdur. Ancak burada dikkat çeken husus mükelleflerin %22,1'inin bu konuda tersi düşünceye sahip olması ve %13,3 gibi yüksek bir oranının ise kararsız kalmasıdır. Bu durum aşağıda gösterilmiştir.

Tablo: 8
Yaşa Göre Vergi Affı Düşük Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

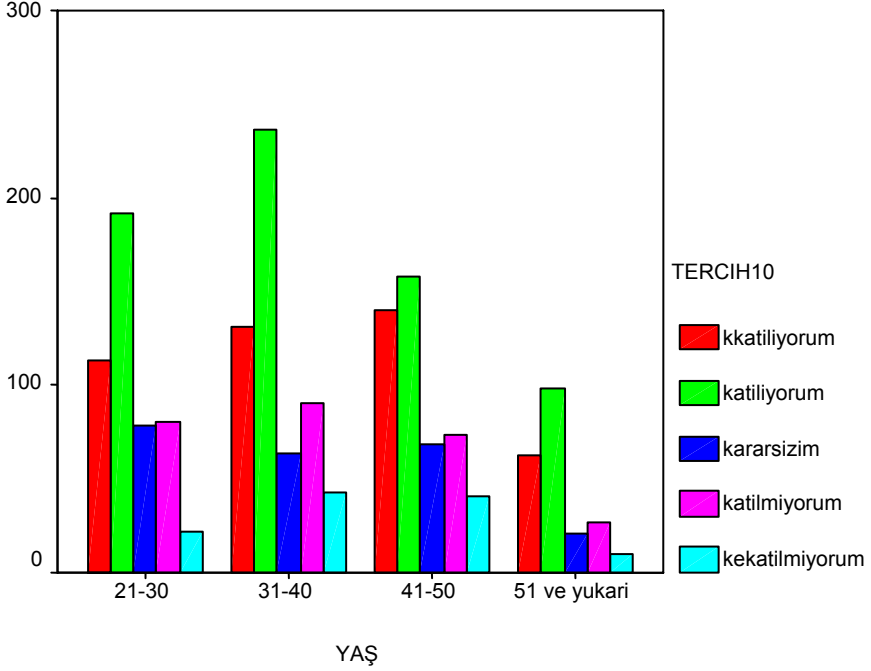
Çapraz Tablo

		TERCIH10				Toplam	
		kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsızım	katılmıyorum		
YAŞ	21-30	113	192	78	80	22	485
	31-40	131	236	64	90	43	564
	41-50	140	158	69	74	41	482
	51 ve yukarı	63	98	21	27	10	219
Toplam		447	684	232	271	116	1750

$$\chi^2=30.109, \quad \alpha = 0.05, \quad \text{sd:12} \quad p=0,003$$

⁶ (TERCIH10): Vergi afları düşük beyanda bulunma eğilimini artırır? Sorusunu verilen cevapları ifade etmektedir.

Şekil: 3
Yaşa Göre Vergi Affı Düşük Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

4. Her yaş grubunda da cezaların artırılması doğru beyanda bulunma eğilimini arttıracığını söyleyenlerin⁷ oranı çok yüksek olup mükelleflerin ortalama %76'sı mevcut cezaların yetersiz olduğu ve bunun da beyanı olumsuz yönde etkilediği düşünmektedir. Aşağıdaki tablo ve grafik de bunu ifade etmektedir.

⁷ (TERCIH4): Cezaların artırılması doğru beyanda bulunma eğilimini artırır? Sorusuna verilen cevapları temsil etmektedir.

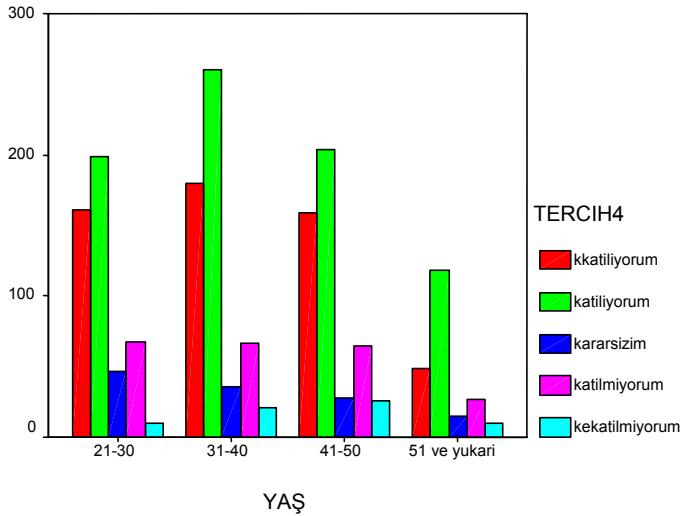
Tablo: 9
Yaşa Göre Cezaların Arttırılması Doğru Beyanda Bulunma Eğilimini Arttırır
Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Çapraz Tablo

		TERCİH4					Toplam
		kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsızım	katılmıyorum	kesinlikle katılmıyorum	
YAŞ	21-30	161	199	47	68	10	485
	31-40	180	260	36	67	21	564
	41-50	159	204	28	65	26	482
	51 ve yukari	49	118	15	27	10	219
Toplam		549	781	126	227	67	1750

$$\chi^2 = 24.574, \quad \alpha = 0.05, \quad \text{sd:12} \quad p=0,006$$

Şekil: 4
Yaşa Göre Cezaların Arttırılması Doğru Beyanda Bulunma Eğilimini Arttırır
Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

5. Mükelleflerin ortalama %81,3'ü denetimin yetersiz olmasının düşük beyanda bulunma eğilimini artırdığı düşüncesine sahiptirler⁸. Bir başka deyişle, mükelleflerin yaşları ile denetimin önemi konusundaki düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu durum aşağıdaki tablo ve grafikten de izlenebilir.

Tablo: 10
Yaşa Göre Denetimin Yetersiz Olması Düşük Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

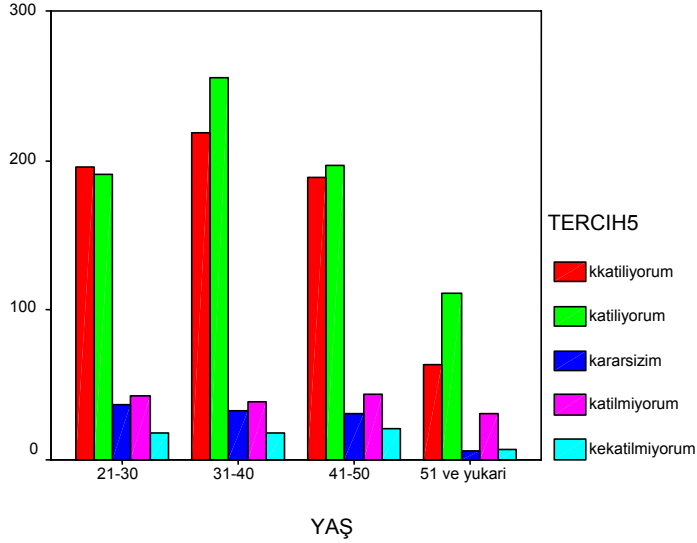
Çapraz Tablo

		TERCIH5					Toplam
		kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsızım	katılmıyorum	kesinlikle katılmıyorum	
YAŞ	21-30	196	191	37	43	18	485
	31-40	219	255	33	39	18	564
	41-50	189	197	31	44	21	482
	51 ve yukarı	64	111	6	31	7	219
Toplam		668	754	107	157	64	1750

$$\chi^2 = 27.443, \quad \alpha = 0.05, \quad \text{sd:12} \quad p=0,007$$

⁸ (TERCIH5): Denetimin yetersiz olması düşük beyanda bulunma eğilimini artırır? Sorusuna verilen cevapları temsil etmektedir.

Şekil: 5
Yaşa Göre Denetimin Yetersiz Olması Düşük Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

6. Her yaş grubundaki mükelleflerin ortalama %48,3'ü vergilerin mahalli idareler tarafından toplanmasından yana iken %31,5'i ise tam tersi düşünceye sahiptir. Mükelleflerin %20,1 gibi önemli bir kısım ise bu konuda kararsızdır. Bir başka ifadeyle mükelleflerin vergilerin mahalli idareler tarafından toplanmasının doğru beyanda bulunma eğilimini artıracığı yönündeki düşünceleri çok net değildir⁹. Bu durum aşağıdaki tablo ve grafikte de görülmektedir.

⁹ (TERCIH21): Vergilerin mahalli idareler tarafından toplanması doğru beyanda bulunma eğilimini artırır? Sorusuna verilen cevapları temsil etmektedir.

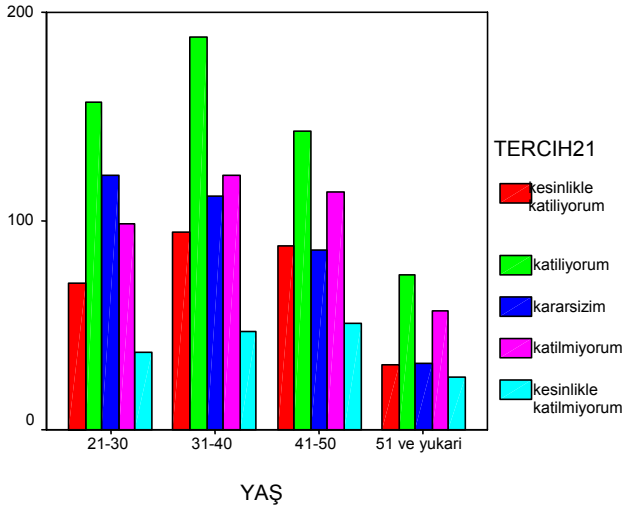
Tablo: 11
Yaşa Göre Vergilerin Mahalli İdareler Tarafından Toplanması Doğru Beyanda
Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Çapraz Tablo

		TERCİH21				Toplam	
		kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsizim	katılmıyorum		
YAŞ	21-30	70	157	122	99	37	485
	31-40	95	188	112	122	47	564
	41-50	88	143	86	114	51	482
	51 ve yukari	31	74	32	57	25	219
Toplam		284	562	352	392	160	1750

$$\chi^2 = 21.511, \quad \alpha = 0.05, \quad sd:12 \quad p=0,043$$

Şekil: 6
Yaşa Göre Vergilerin Mahalli İdareler Tarafından Toplanması Doğru Beyanda
Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

3.2. Cinsiyet

- Mükelleflerin cinsiyetleri ile “**cezaların artırılmasının beyanı olumlu yönde etkileyeceği düşüncesi**”¹⁰ (TERCIH4) arasında paralellik bulunmaktadır. Zira kadın mükelleflerin %82’si erkeklerin ise %74,8’i cezaların artırılmasının doğru beyanda bulunma eğilimini artıracığını düşünmektedir. Kararsızların sayısı birbirine yakın olmakla birlikte erkek mükelleflerde tersi düşünceye sahip olanların sayısı %18’dir. Bu sayı bayanlarda ise %10,3’dür. Bunda ankete katılanların yaklaşık %85’inin erkek olmasının da etkisi bulunmaktadır.

Tablo: 12
Cinsiyete Göre Cezaların Artırılmasının Doğru Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Vergilen Cevapların Dağılımı

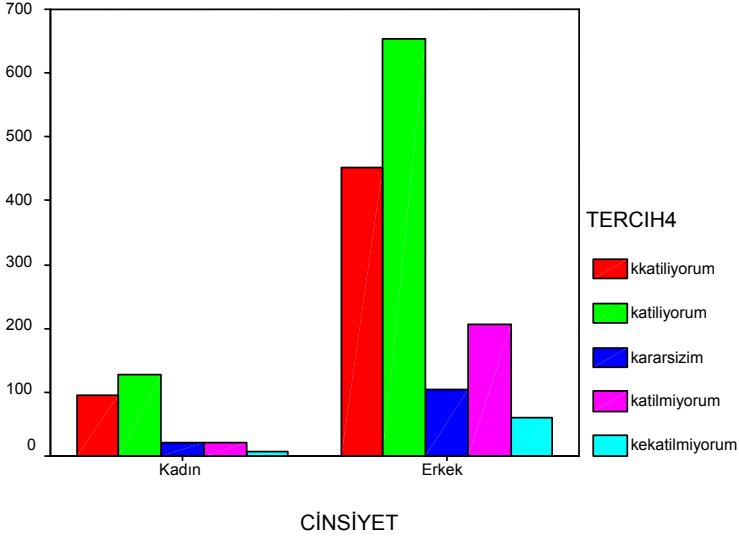
Çapraz Tablo

	TERCIH4					Toplam
	kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsızım	katılmıyorum	kesinlikle katılmıyorum	
CINSİYET Kadın	96	127	21	21	7	272
Erkek	453	654	105	206	60	1478
Toplam	549	781	126	227	67	1750

$$\chi^2 = 10.178, \quad \alpha = 0.05, \quad sd:4 \quad p=0,038$$

¹⁰ (TERCIH4): Cezaların artırılmasının doğru beyanda bulunma eğilimini artırır? Sorusuna verilen cevapları temsil etmektedir.

Şekil: 7
Cinsiyete Göre Cezaların Artırılmasının Doğru Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır
Sorusuna Vergilen Cevapların Dağılımı

3.3. Eğitim Durumu

Eğitim durumu ile “**vergi aff-kayıt dışı ekonomi ilişkisi**”, “**verginin toplanma yöntemi**” ve “**verginin harcandığı yer**” ile ilgili düşünceler arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu farklılıklardan her biri aşağıda açıklanmıştır.

1. Vergi affının kayıt dışı ekonomiyi önleme noktasında olumlu neticeler vereceği konusunda¹¹ çok da büyük bir duyarlılık bulunmamaktadır. Bu her eğitim seviyesi için geçerlidir. Zira toplam mükelleflerin ancak %45’i bu konuda olumlu düşünceye sahip iken daha büyük bir kısmı kararsız ya da olumsuz bir düşünce taşımaktadır. Bununla birlikte dikkat çeken nokta eğitim seviyesi yükseldikçe vergi affının olumlu politikalar üretmede, kayıt dışı ekonominin kayda alınmasında bir araç olarak kullanılabileceği düşüncesi biraz daha belirginleşmektedir. Nitekim üniversite ve yüksek lisans mezunlarına bakıldığında sırasıyla %47,2 ve %48,1 ile ortalamanın üzerine çıktığı görülmektedir. Bu durum aşağıdaki tablo ve grafikte de ifade edilmektedir.

¹¹ (TERCIH11): Vergi afları kayıt dışı ekonominin kayda alınmasına katkı sağlar? Sorusuna verilen cevapları temsil etmektedir.

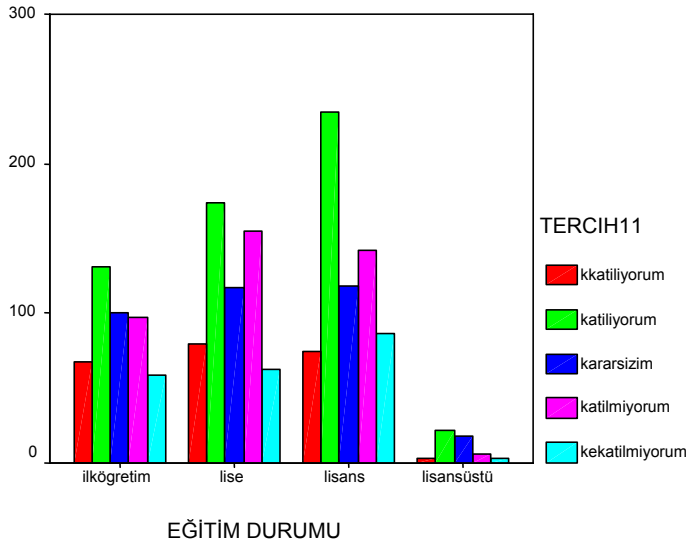
Tablo: 13
Eğitim Durumuna Göre Vergi Afları Kayıt Dışı Ekonominin Kayda Alınmasına
Katkı Sağlar Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Çapraz Tablo

		TERCİH11					Toplam
		kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsızım	katılmıyorum	kesinlikle katılmıyorum	
EĞİTİM DURUMU	ilköğretim	68	131	100	97	59	455
	lise	79	174	117	155	63	588
	lisans	75	234	118	142	86	655
	lisansüstü	3	22	18	6	3	52
Toplam		225	561	353	400	211	1750

$$\chi^2 = 29.926, \quad \alpha = 0.05, \quad \text{sd}: 12 \quad p = 0,003$$

Şekil: 8
Eğitim Durumuna Göre Vergi Afları Kayıt Dışı Ekonominin Kayda Alınmasına
Katkı Sağlar Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

2. Eğitim durumu açısından bakıldığında mükelleflerin vergilerin mahalli idareler tarafından toplanmasının daha iyi olacağı konusunda¹² tam anlamıyla bir fikir birliği içinde olduklarını söylemek güçtür. Ortalama olarak her eğitim seviyesinde mükelleflerin %48,3'ü vergilerin mahalli idareler tarafından toplanmasının faydalı olacağını düşünürken daha büyük bir çoğunluğu bu konuda kararsız ya da olumsuz düşünmeye sahiptir. Ancak dikkat çeken nokta üniversite mezunlarının ve lisansüstü eğitim yapanların yüzde olarak daha büyük bir çoğunluğunun mahalli idareler tarafından vergilerin toplanmasının daha olumlu olacağı görüşünü taşımalarıdır. Üniversite mezunlarının %49,3'ü lisansüstü mezunlarının ise %57,7 si mahalli idarelerden yana görüş belirtmişlerdir. Her iki oran da ortalamanın üzerindedir. Bu durum aşağıdan da izlenebilmektedir.

Tablo: 14

Eğitim Durumuna Göre Vergilerin Mahalli İdareler Tarafından Toplanması Doğru Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

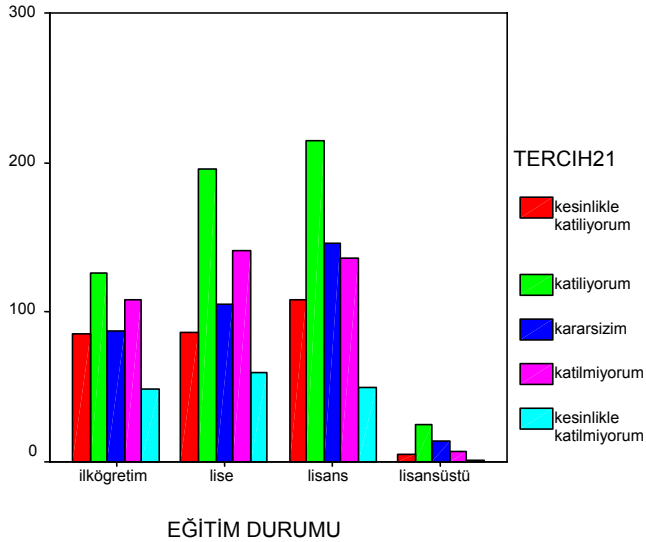
Çapraz Tablo

		TERCİH21				Toplam	
		kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsızım	katılmıyorum		
EĞİTİM DURUMU	ilköğretim	85	126	87	108	49	455
	lise	86	196	105	141	60	588
	lisans	108	215	146	136	50	655
	lisansüstü	5	25	14	7	1	52
Toplam		284	562	352	392	160	1750

$$\chi^2 = 26.063, \quad \alpha = 0.05, \quad sd:12 \quad p=0,011$$

¹² (TERCİH21): Vergilerin mahalli idareler tarafından toplanması doğru beyanda bulunma eğilimini artırır? Sorusuna verilen cevapları temsil etmektedir.

Şekil: 9
Eğitim Durumuna Göre Vergilerin Mahalli İdareler Tarafından Toplanması Doğru Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

3. Her eğitim seviyesinde verginin nereye harcandığı önemli olmakla birlikte, mükelleflerin eğitim durumları yükseldikçe¹³ ödedikleri verginin nereye harcandığı konusundaki duyarlılıkları daha da artmaktadır¹⁴. Nitekim ilköğretim mezunlarının %39,8'i ödenin verginin nereye sarf edildiğinin önemli olduğunu düşünüyorken, bu oran lise mezunlarında %42,7, üniversite mezunlarında %45,2 ve lisansüstü eğitim yapan mükelleflerde ise %69,2 olmuştur. Bu manzara aşağıdaki tablo ve grafikte de açık bir şekilde görülmektedir.

¹³ (EĞİTİM DURUMU): Eğitim durumunun kısaltmasıdır.

¹⁴ (TERCİH9): Ödenen verginin nereye sarf edildiği doğru beyanda bulunma eğilimini artırır? Sorusuna verilen cevapları temsil etmektedir.

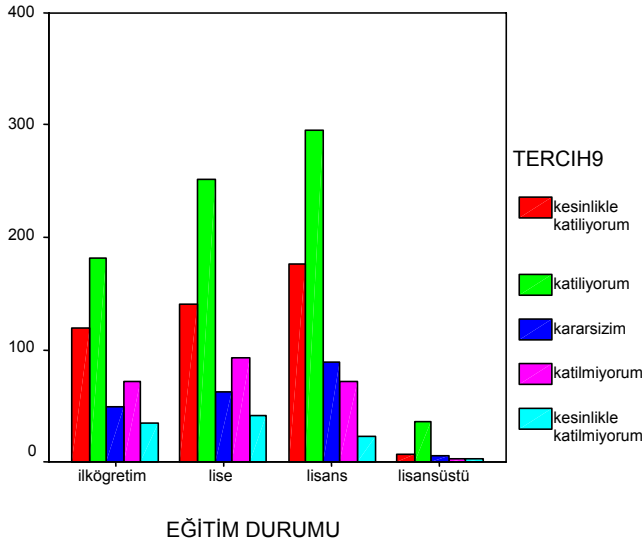
Tablo: 15
Eğitim Durumuna Göre Ödenen Verginin Nereye Sarf Edildiği Doğru Beyanda
Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Çapraz Tablo

		TERCİH9					Toplam
		kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsızım	katılmıyorum	kesinlikle katılmıyorum	
EĞİTİM DURUMU	ilköğretim	119	181	49	72	34	455
	lise	141	251	62	93	41	588
	lisans	176	296	89	72	22	655
	lisansüstü	7	36	5	2	2	52
Toplam		443	764	205	239	99	1750

$$\chi^2 = 38.591, \quad \alpha = 0.05, \quad sd:12 \quad p=0,000$$

Şekil: 10
Eğitim Durumuna Göre Ödenen Verginin Nereye Sarf Edildiği Doğru Beyanda
Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

3.4. Denetim Geçirme Sıklığı

Denetim geçirme sıklığı¹⁵ ile “faaliyet yılı”¹⁶, “af beklentisi”¹⁷, “denetlenme ihtimali”¹⁸, arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Söz konusu ilişkiler aşağıda ayrı ayrı ifade edilmiştir.

1. İşletmenin faaliyet süresi arttıkça denetim geçirme sayısı da doğal olarak artmaktadır. Nitekim 1–5 yıl arasında faaliyette bulunan ve hiç denetim geçirmeyen mükellef sayısı %52,6 iken, bu sayı 5–10 yıl arası faaliyet gösterenlerde %32,3’e, 10–20 yıl arası faaliyet gösterenlerde ise % 21,1’e düşmektedir. 20 yıl ve daha fazla süreyle faaliyette bulunan işletmelerde ise %26,8 olmuştur. Aşağıda da bu durum tablo ve grafik ile ifade edilmektedir.

Tablo: 16
Faaliyet Yılına Göre Denetlenebilmek İhtimali Doğru Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Çapraz Tablo

		DENETİM GEÇİRME					Toplam
		hiç	1 kez	2-5 kez	5-10 kez	10-20 kez	
FAALİYET YILI	1-5	262	99	107	20	10	498
	5-10	153	122	145	40	13	473
	10-20	104	108	186	69	25	492
	20 ve daha fazla	77	27	81	51	51	287
Toplam		596	356	519	180	99	1750

$$\chi^2 = 262.697, \quad \alpha = 0.05, \quad \text{sd:12} \quad p=0,000$$

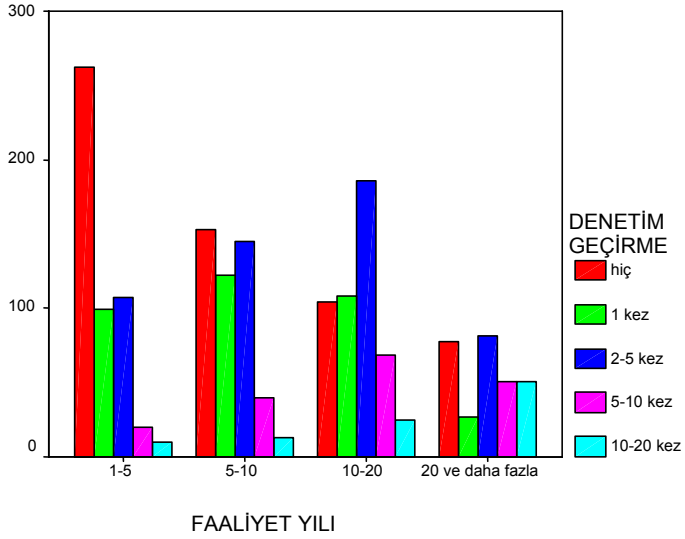
¹⁵ (DENETİM GEÇİRME): Denetim geçirme sıklığı ifadesinin kısaltmasıdır.

¹⁶ (FAALİYET YILI): Faaliyet yılı ifadesinin kısaltmasıdır.

¹⁷ (AF ARALIĞI): Af aralığı ifadesinin kısaltmasıdır.

¹⁸ (TERCİH3): Denetlenebilmek ihtimali doğru beyanda bulunma eğilimini artırır? Sorusuna verilen cevapları temsil etmektedir.

Şekil: 11
Faaliyet Yılına Göre Denetlenilebilmek İhtimali Doğru Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

- Hiç denetlenmeyen ya da tam tersine çok sık denetlenen mükellefler hiç affın çıkmamasından yanadır. Nitekim hiç denetlenmeyenlerin % 56,9'u ile 10–20 kez denetlenenlerin ise %52,5'i hiç affın çıkmasından yana iken tam tersine 1 kez denetlenenlerin hiç denetlenmeyenlere kıyasla %42,7'si 2–5 kez denetlenenlerin ise % 40,3'ü hiç af çıkmamasını istemektedirler. Aşağıdaki tablo ve grafik bu durum ile ilgilidir.

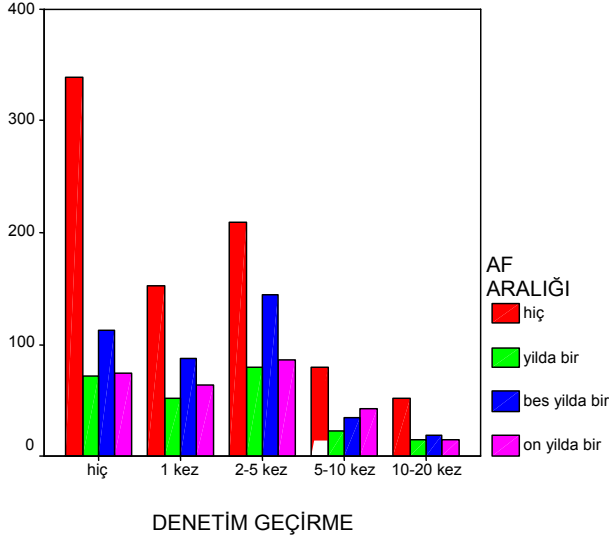
Tablo: 17
Denetim Geçirme Sıklığına Göre Vergi Affının Hangi Aralıkla Olmasını İstersiniz
Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Çapraz Tablo

		AF ARALIĞI				Toplam
		hiç	yilda bir	bes yilda bir	on yilda bir	
DENETİM GEÇİRME	hiç	339	71	112	74	596
	1 kez	152	52	88	64	356
	2-5 kez	209	80	144	86	519
	5-10 kez	80	23	35	42	180
	10-20 kez	52	15	18	14	99
Toplam		832	241	397	280	1750

$$\chi^2=46.532, \quad \alpha = 0.05, \quad sd:12 \quad p=0,000$$

Şekil: 12
Denetim Geçirme Sıklığına Göre Vergi Affının Hangi Aralıkla Olmasını İstersiniz
Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

3. Mükelleflerin denetim geçirme sıklıkları ile denetime olan bakış açıları arasında bir paralellik bulunmaktadır. Denetim sıklığı arttıkça denetimin beyana olumlu yönde katkı sağlayacağı yönündeki eğilim de yükselmektedir. Ancak öncelikle şunu belirtmek gerekir ki hiç denetim geçirmeyen mükellef çok sık denetim geçiren mükellef de ayırım gözetmeksizin denetlenme olasılığının bile beyanı olumlu yönde etkileyeceğini düşünmektedir. Öte yandan denetim sıklığı arttıkça bu eğilim daha da güçlenmektedir. Zira hiç denetim geçirmeyen mükelleflerin %79,3'ü denetlenme ihtimalinin doğru beyanda buluna eğilimini arttıracaklarını düşünüyorken, bu eğilim 1 kez denetim geçirenlerde % 80,3, 2-5 kez denetim geçirenlerde %80, 5-10 kez denetim geçirenlerde % 76,1, 10-20 kez denetim geçirenlerde ise %81,8 ile en yüksek değere ulaşmıştır. 5-10 kez denetim geçirenlerde oranın biraz düşük çıkmasının nedeni ise kararsızların çokluğudur. Bu grupta kararsızların oranı diğerlerine göre oldukça yüksek olup % 11,7 olmuştur. Netice itibariyle ister hiç ister çok denetlensin mükelleflerin ortalama %79,5'i denetimin önemini farkında bulunmaktadır. Buna % 7,5 ile kararsızları da ilave ettiğimizde mükelleflerin çok küçük bir kısmı dışında denetim ile ilgili düşüncelerinin olumlu olduğu görülmektedir. Bu durum aşağıdaki tablo ve grafiğe de yansımıştır.

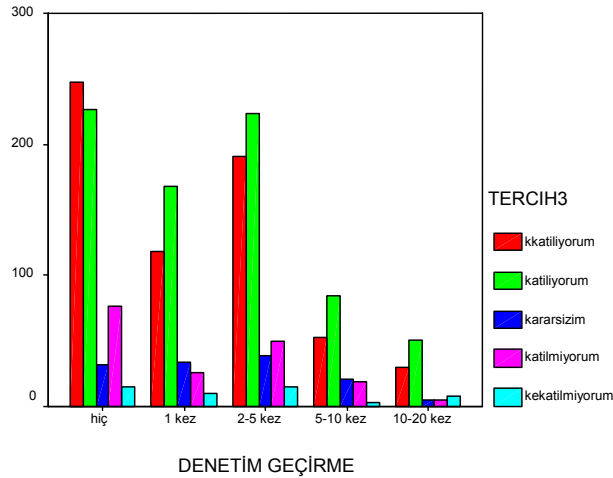
Tablo: 18
Denetim Geçirme Sıklığına Göre Denetlenmek İhtimali Doğru Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Çapraz Tablo

		TERCİH3					Toplam
		kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsizim	katılmıyorum	kesinlikle katılmıyorum	
DENETİM GEÇİRME	hiç	247	226	32	76	15	596
	1 kez	118	168	34	26	10	356
	2-5 kez	191	224	39	50	15	519
	5-10 kez	53	84	21	19	3	180
	10-20 kez	30	51	5	5	8	99
Toplam		639	753	131	176	51	1750

$$\chi^2 = 46.396, \quad \alpha = 0.05, \quad \text{sd: } 16 \quad p = 0,000$$

Şekil: 13
Denetim Geçirme Sıklığına Göre Denetlenmek İhtimali Doğru Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

3.5. Vergi Affı

Vergi affının olması istenen aralıkları ile “**vergi affının düşük beyanda bulunma eğilimini artıracığı**”¹⁹ yönündeki eğilimler arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Doğal olarak hiç af istemeyen mükelleflerin %67,4’ü vergi affının olumsuz neticeler doğuracağını düşünmektedir. Buna %11,3 olan kararsızlar da eklendiğinde oran daha da yükselmektedir. Bu oran af beklentisi içerisinde olan mükelleflerde biraz daha düşmektedir. Ancak genel anlamda bütün mükellefler ortalama olarak %64,6 oranında vergi affının doğru beyanda bulunma eğilimini azaltacağı düşüncesine sahiptir. Yukarıda da ifade edildiği gibi mükelleflerdeki af beklentisi arttıkça vergi affı ile ilgili olumsuz düşünceler de biraz daha azalmaktadır. Nitekim hiç af istemeyenlerdeki %67,4’lük oran yılda bir af isteyenlerde %61, beş yılda bir af isteyenlerde %62,5, on yılda bir af isteyenlerde ise yine %62,5 olmuştur. Aşağıdaki tablo ve grafikten bu durum açıkça görülebilmektedir.

Tablo: 19
Af Aralığı ile Vergi Affı Düşük Beyanda Bulunma Eğilimini Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

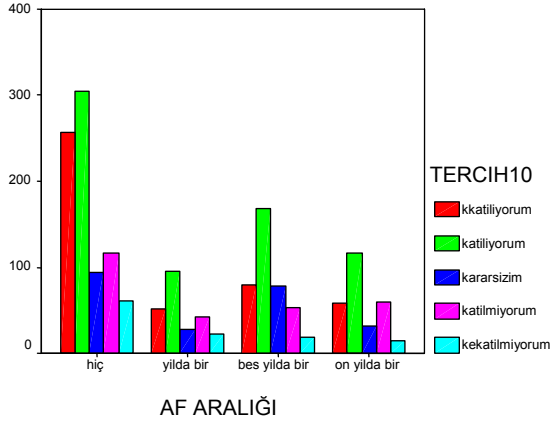
Çapraz Tablo

		TERCİH10				Toplam	
		kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsızım	katılmıyorum		kesinlikle katılmıyorum
AF ARALIĞI	hiç	257	304	94	116	61	832
	yılda bir	52	95	28	43	23	241
	bes yılda bir	80	168	78	53	18	397
	on yılda bir	58	117	32	59	14	280
Toplam		447	684	232	271	116	1750

$$\chi^2 = 53.085, \quad \alpha = 0.05, \quad sd:12 \quad p=0,000$$

¹⁹ (TERCİH10): Vergi affı düşük beyanda bulunma eğilimini artırır? Sorusuna verilen cevapları temsil etmektedir.

Şekil: 14
**Af Aralığı ile Vergi Affı Düşük Beyanda Bulunma Eğilimini
Artırır Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı**

- Benzer şekilde mükellefler affa karşı oldukları gibi “**vergi affının kayıt dışı ekonomini kayda alınması**” noktasında²⁰ da olumlu netice vermeyeceği görüşündedir. Ancak bu görüş af beklentisi arttıkça biraz daha ters yönde gelişmektedir. Nitekim iç af çıkmasını istemeyen mükelleflerin sadece %35,9’u affın kayıt dışı ekonominin kayda alınmasına katkı sağlayacağını düşünüyorken bu oran af beklentisi arttıkça biraz daha yükselmektedir. Şöyle ki yılda bir af isteyenlerde oran %54,8’e kadar çıkmaktadır. 5 yılda bir af bekleyenlerde %51,4 ve on yılda bir af bekleyenlerde ise 53,9 olmaktadır.

²⁰ (TERCIH11): Vergi affı kayıt dışı ekonominin kayda alınmasına katkı sağlar? Sorusuna verilen cevapları temsil etmektedir.

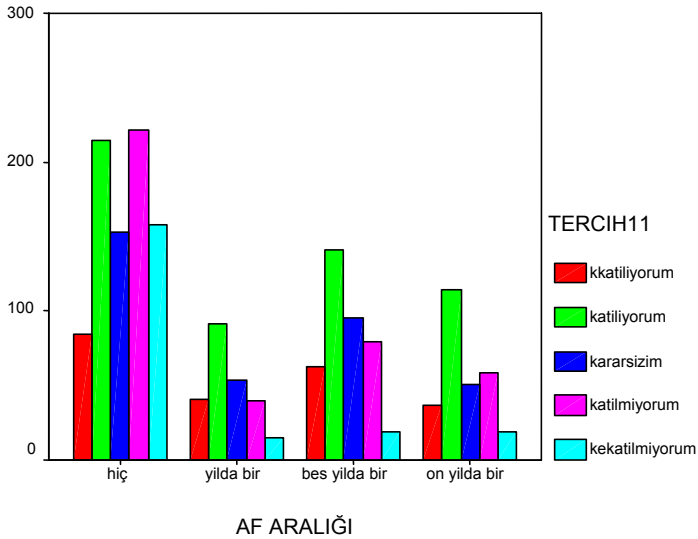
Tablo: 20
Af Aralığı ile Vergi Affı Kayıt Dışı Ekonomini Kayda Alınmasına Katkı Sağlar
Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Çapraz Tablo

		TERCİH11					Toplam
		kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsizim	katılmıyorum	kesinlikle katılmıyorum	
AF ARALIĞI	hiç	84	215	153	222	158	832
	yılda bir	41	91	54	40	15	241
	bes yılda bir	63	141	95	79	19	397
	on yılda bir	37	114	51	59	19	280
Toplam		225	561	353	400	211	1750

$$\chi^2 = 111.918, \quad \alpha = 0.05, \quad sd:12 \quad p=0,000$$

Şekil: 15
Af Aralığı ile Vergi Affı Kayıt Dışı Ekonomini Kayda Alınmasına Katkı Sağlar
Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

- Gelir dağılımının adil olmadığını düşünen mükelleflerin % 48,2'si **hiç af çıkmamasından** yana iken, %22,2'si ise 5 yılda bir af çıkmasından yanadır. Aynı şekilde gelir dağılımının adil olduğunu düşünen az sayıda mükellefin de büyük bir kısmı benzer düşünceye sahip olup %33,3'ü hiç af çıkmamasını, %32,1'i ise 5 yılda bir af çıkmasını istemektedirler. Dolayısıyla kendi içinde tutarlı bir değerlendirme söz konusu olup mükellefler gelir dağılımının adil olmadığını ve sürekli af çıkmasının bunu daha da olumsuz yönde etkileyeceğini düşünmektedirler. Azınlıkta kalan ve tersi düşünceye sahip olan mükellefler dahi benzer şekilde ya af olmamasından ya da beş yılda bir olmasından yana görüş belirtmişlerdir.

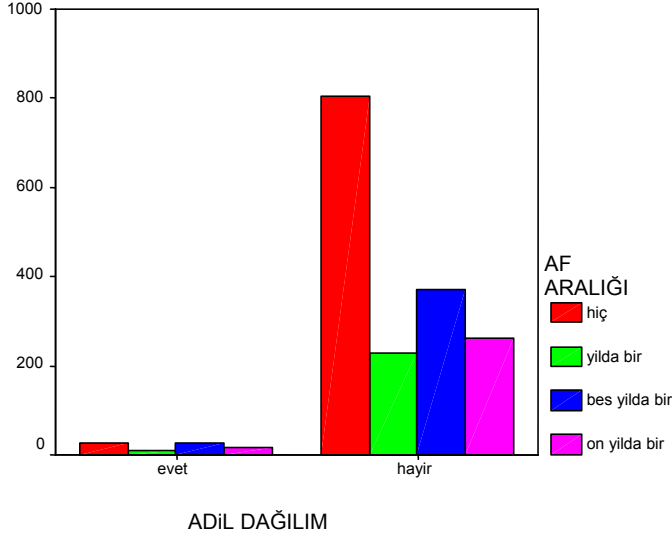
Tablo: 21
Gelirin Adil Dağılımı İle Vergi Affının Hangi Aralıkta Olmasını İstersiniz Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Çapraz Tablo

		AF ARALIĞI				Toplam
		hiç	yılda bir	bes yılda bir	on yılda bir	
ADIL DAĞILIM	evet	27	11	26	17	81
	hayir	805	230	371	263	1669
	Toplam	832	241	397	280	1750

$$\chi^2=8.247, \quad \alpha = 0.05, \quad \text{sd:3} \quad p=0,041$$

Şekil: 16
Gelirin Adil Dağılımı İle Vergi Affının Hangi Aralıkta Olmasını İstersiniz
Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

4. Sonuç ve Değerlendirme

Mükelleflerin yaşları ile vergiye karşı tutum ve davranışları arasında anlamlı bir kısım ilişkiler saptanmıştır. Şöyle ki, yaş ilerledikçe affa karşı olma düşüncesi artmaktadır. Öte yandan gençler 5 yılda bir af beklentisi içerisinde girmiş durumdadır. Her yaş grubunda denetimin ve cezaların arttırılması konularında görüş birliği hâkimdir. Cinsiyet itibariyle de aynı düşünce paylaşılmaktadır.

Eğitim durumu açısından bakıldığında dikkat çeken nokta eğitim seviyesi yükseldikçe vergi affının olumlu politikalar üretmede, kayıt dışı ekonominin kayda alınmasında bir araç olarak kullanılabilceği düşüncesi biraz daha belirginleşmektedir. Dikkat çeken bir diğer nokta da üniversite mezunlarının ve lisansüstü eğitim yapanların yüzde olarak daha büyük bir çoğunluğunun mahalli idareler tarafından vergilerin toplanmasının daha olumlu olacağı görüşünü taşımalarıdır. Ayrıca eğitim durumu yükseldikçe ödedikleri verginin nereye harcandığı konusundaki duyarlılık da artmaktadır.

Denetimin vergilemedeki önemine binaen yapılan tespitlere göre, hiç denetlenmeyen ya da tam tersine çok sık denetlenen mükelleflerin hiç affın çıkmamasından yana oldukları görülmüştür. Mükelleflerin denetim geçirme sıklıkları ile

denetime olan bakış açıları arasında da bir paralellik bulunmaktadır. Denetim sıklığı arttıkça denetimin beyana olumlu yönde katkı sağlayacağı yönündeki eğilim de yükselmektedir.

Son olarak vergi affı konusunda ise; mükellefler sürekli af çıkmasının gelir dağılımını daha da olumsuz yönde etkileyeceğini düşünmektedirler.

Kaynakça

- Andreoni, James, Brian Erard ve Jonathan Feinstein (1998), “Tax Compliance”, *Journal of Economic Literature*, (36), 818–861.
- Bayraklı, Hasan Hüseyin, Naci Tolga Saruç ve İsa Sağbaş (2004), “Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları”, *Yaklaşım Yayınları*, Ankara, 204–254.
- Bülbül, Serpil Ergün (2001), *Çözümsel İstatistik*, Alfa yayımları: 1006, Dizi No: 81, İstanbul.
- Çelikkaya, Ali (2002), “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler”, *E-Akademi Dergisi*, (5), <<http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=5>>, 28.07.2007.
- Çelikkaya Ali, Hüseyin Gürbüz (2006), “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir Alan Çalışması”, *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*, (10), 135–139.
- Çoban, Hilmi ve Selami Sezgin (2004), “Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği”, *XIX. Maliye Sempozyumu*, 10–14 Mayıs 2004 Uludağ Üniversitesi, Antalya, 776–792.
- Gerçek, Adnan ve Mehmet Yüce (1998), *Mükelleflerin Vergiye Bakışı Açısından Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi*, Bursa Ticaret Odası.
- Kolçak, Menşure (2000), *Erzurum'daki Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Durumu*, Ticaret ve Sanayi Odası Eğitim Yayınları, Erzurum.
- Muter, Naci, Süreyya Sakınç ve Kemal Çelebi (1993), *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışlarının Araştırılması*, Manisa.

